

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-подільський національний університет імені Івана Огієнка
факультет корекційної та соціальної педагогіки і психології
кафедра логопедії та спеціальних методик

Дипломна робота
магістра

з теми: **«ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ХАРАКТЕРУ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ»**

Виконала: студентка 2 курсу
групи **KorLb1-M17z**
спеціальності 016 Спеціальна освіта
за освітньою програмою
Логопедія. Спеціальна психологія
Першина Ірина Володимирівна

Керівник:
Сімко Алла Володимирівна,
кандидат психологічних наук, старший
викладач кафедри логопедії та
спеціальних методик

Рецензент:
Гудима Олександр Васильович,
кандидат психологічних наук, доцент

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ПОНЯТТЯ ХАРАКТЕРУ ТА ЙОГО РОЗВИТОК У СУЧАСНІЙ ПСИХОЛОГО- ЛОГОПЕДИЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ.....	8
1.1. Різні підходи до розуміння поняття характеру.....	8
1.2. Структура та динамічні властивості характеру.....	18
1.3. Особливості розвитку характеру у молодшому шкільному віці.....	31
Висновки до 1 розділу.....	37
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ПРОБЛЕМИ ЗАГАЛЬНОГО НЕДОРОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ.....	38
2.1. Основні підходи щодо класифікації загального недорозвитку мовлення	38
2.2. Логопедичне обстеження дітей із загальним недорозвитком мовлення	48
2.3. Особливості навчальної діяльності і особистості молодшого школяра із загальним недорозвитком мовлення.....	57
Висновки до 2 розділу.....	62
РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВПЛИВУ ПОРУШЕНЬ МОВЛЕННЯ НА РОЗВИТОК ХАРАКТЕРУ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	63
3.1. Особливості використання діагностичних методик, спрямованих на виявлення вад мовлення.....	63
3.2. Особливості прояву загального недорозвитку мовлення в учнів молодших класів.....	67
3.3. Вплив порушень мовлення на прояви властивостей характеру у	

молодшому шкільному віці.....	70
Висновки до 3 розділу.....	77
ВИСНОВКИ.....	78
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	80
ДОДАТКИ.....	84
Додаток А.....	84
Додаток Б.....	86
Додаток В.....	88
Додаток Г.....	91

ВСТУП

Актуальність теми. Характер – це індивідуальне поєднання існуючих якостей особистості, які виражають відношення людини до дійсності та проявляються у її поведінці, вчинках. Це поняття містить у собі складну внутрішню діалектику. Воно використовується для визначення людської індивідуальності, тобто того, що відрізняє конкретну людину від усіх інших, що робить її унікальною. Разом з тим, в кожній унікальності спостерігаються риси, які притаманні й іншим людям. В протилежному випадку будь-яка класифікація, та власне вживання даного поняття, втратило б увесь зміст. Саме риси, сторони, якості, особливості людини відображають це поняття.

Проблема характеру та його розвитку має давню історію і відноситься до найбільш складних і важких у психології. Глибина постановки та розробки даної проблеми сягають часів Стародавньої Греції. Дослідженням характеру та його проявів займалися такі мислителі, як: Платон, Феофраст, Арістотель. Але незважаючи на це, проблема характеру є вічно новою, тому що виникає постійно: з народженням кожної дитини, з появою нового покоління і в зв'язку з турботами про його виховання.

У кожен епоху історичного розвитку інтерес до цієї проблеми був значним, і в наш час це проблема на втратила актуальності.

У світовій психології, включаючи вітчизняну, спостерігається підвищений інтерес до проблеми характеру, його проявів, якостей, властивостей, умов розвитку. Проте, варто зазначити, що у зарубіжній психології такі поняття як: «особистість», «характер» схильні вважати синонімічними, але частіше все ж вживається поняття «особистість». До зарубіжних психологів, які розглядали «характер» як окреме поняття і не ототожнювали з «особистістю» можна віднести: Р. Гілфорда, Е. Кречмера, Л. Клягеса, Дж. Ст. Мілля та ін.

У вітчизняній психології дану проблему розглядали і досліджували такі вчені як: Б.Г. Ананьєв, В.І. Абраменко, В.М. М'ясищев, В.М. Русалов, І.В. Страхов, І.П. Павлов, К.К. Платонов, М.Д. Левітов, О.Г. Ковальов, О.Ф. Лазурський та ін. Вони розглядали характер у всій його багатосторонності та розмаїтті проявів. Наприклад, М.Д. Левітов розглядав характер, як психологічний склад особистості людини, який виражається в спрямованості її волі. А.В. Петровський вважав, що темперамент, спрямованість, характер і здібності складають інтра-індивідуальну, внутрішньо-індивідуальну підсистему.

І.П. Павлов пов'язував формування якостей характеру з властивостями типу нервової системи та іншими нервово-фізіологічними властивостями. На думку Ю.Б. Гіппенрейтера, характер у вигляді формально-динамічних особливостей поведінки виступає передумовою формування особистості, але особистість у своєму розвитку «знімає» характер К.К. Платонов не вважав правомірним інтерпретувати характер як компонент особистості.

Характер формується, розвивається і змінюється у практичній діяльності людини, відображає умови і стиль її життя. Але основи характеру його особливості закладаються в дошкільному віці під впливом батьків і вчителів. Саме тому дуже важливо, щоб вплив був позитивним і сприяв розвитку у дітей позитивних якостей та властивостей характеру.

Таким чином, соціальна значущість, недостатня наукова розробленість зазначеної проблеми зумовили вибір теми дипломного дослідження: «Особливості розвитку характеру у молодших школярів із загальним недорозвитком мовлення».

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально дослідити особливості впливу порушень мовлення на розвиток характеру.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні **завдання:**

1. Здійснити теоретичний аналіз наукових досліджень щодо поняття характеру його розвитку у молодших школярів.

2. Розглянути структуру та особливості розвитку характеру у дітей молодшого шкільного віку.

3. Провести логопедичне обстеження дітей із загальним недорозвитком мовлення.

4. Розробити діагностичні методики для виявлення взаємозв'язку вад мовлення та властивостей характеру у молодшому шкільному віці.

5. Експериментально дослідити особливості впливу порушень мовлення на розвиток характеру у молодших школярів.

Об'єкт дослідження – діти молодшого шкільного віку з вадами мовлення та діти з типовим мовленнєвим розвитком.

Предмет дослідження – вивчення властивостей характеру у дітей молодшого шкільного віку з вадами мовлення.

Методи дослідження.

Для досягнення мети застосовувались методи теоретичного та емпіричного дослідження:

- *теоретичні*: аналіз, синтез, порівняння, узагальнення наукової літератури з досліджуваної проблеми, метод моделювання та ін.;

- *емпіричні*: тести, діагностичні методики: «Намалюй свій характер», «Який у вас характер?», «Властивості характеру» (опитувальник Т. Лірі).

Гіпотеза – вади мовлення у дітей молодшого шкільного віку суттєво впливають на розвиток характеру, а саме його негативних рис.

База дослідження. Дослідження проводилось на базі Хотинської спеціальної школи-інтернату №2 для дітей з порушеннями мовлення та Хмельницької загальноосвітньої школи I-III ступенів №7.

Наукова новизна та теоретичне значення отриманих результатів полягає у тому, що:

- *узагальнено* існуючі теоретичні відомості про особливості розвитку характеру у дітей з порушенням мовлення;

- *проведено аналіз* особливостей впливу порушень мовлення на розвиток характеру у молодших школярів.

Практичне значення дослідження полягає у тому, що його результати повинні враховуватись вчителями та батьками при формуванні позитивних якостей, що в свою чергу є попередженням негативних проявів у підлітковому віці і подальшому житті. Також ця інформація може бути використана психологами і логопедами при подоланні мовленнєвих вад.

Апробація результатів дослідження. Основні положення роботи обговорювалися та отримали схвалення на III Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми сучасної психології: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень молодих науковців» (Кам'янець-Подільський, 17 листопада 2017 р.), на III Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми психології особистості на європейському просторі» (Кам'янець-Подільський, 15 лютого 2018 р.), IV міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми експериментальної психології: досвід та перспективи» (Кам'янець-Подільський, 25 жовтня 2018 р.).

Структура роботи. Дипломна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Повний обсяг роботи складає 97 сторінок.

ВИСНОВКИ

Узагальнення отриманих у роботі теоретичних та емпіричних результатів дало підстави зробити такі висновки:

1. Здійснений теоретичний аналіз наукових досліджень доводить, що характер даній людині не від природи. Немає характеру, якого не можна скоригувати. Якщо навіть є посилення, що «у мене такий характер, і я нічого з собою зробити не можу», то психологічного підґрунтя це твердження немає. Кожна людина відповідає за всі прояви власного характеру, і в силі займатись самовихованням.

Варто зазначити, що характер складається з складаних індивідуальних особливостей особистості. Ці особливості досить показові для людини і дають змогу з певною вірогідністю передбачати її поведінку в тому чи іншому конкретному випадку. Іншими словами, характер виступає в ролі певної програми поведінки. В ньому виділяють провідні та другорядні риси. Саме вони дають загальний напрямок розвитку всього комплексу їх проявів.

2. Успіх у формуванні рис характеру у молодших школярів залежить від багатьох умов, серед яких провідне місце належить єдності вимог школи і родини, позитивного прикладу дорослих, розумному застосуванню ними заохочень та покарань.

3. За результатами логопедичного дослідження вчитель не повинен надавати однобічну характеристику та вказувати тільки недоліки дитини. Перш за все, необхідно відзначити позитивні сторони особистості дитини та її поведінки, ставлення до колективу, до праці, а також прийоми індивідуального підходу, які виявилися найбільш ефективними.

3. В умовах мовленнєвої школи діти не висловлюють свого ставлення до мовленнєвого дефекту, не роблять його предметом обговорення й уваги. Однак мовленнєвий дефект впливає на розвиток рівня домагань та на формування особистості в цілому.

4. Діагностичні методики для виявлення взаємозв'язку вад мовлення та властивостей характеру у молодшому шкільному віці були розроблені з врахування специфіки навчального закладу, в якому проводилось дослідження. Тобто застосована методика виявляє об'єм мовленнєвих навичок, співвідношення дефекту і компенсаторного фону мовленнєвої та пізнавальної активності. Визначає співвідношення експресивного та імпресивного мовлення.

5. Експериментально було доведено, що особливості прояву загального недорозвитку мовлення створюють для дітей труднощі при оволодінні письмом, читанням та навчальним матеріалом взагалі. Експериментальній та контрольній групі притаманні певні однакові властивості, зокрема: дружелюбність, організованість, наполегливість, проте, у школярів контрольної групи вони виражені яскравіше.

6. Дослідженням було встановлено, що самовпевненість у дітей експериментальної групи свідчить про неадекватну самооцінку, на противагу експериментальній групі у контрольній у дітей більш адекватне ставлення до себе, що виявляється у критичності, конформізмі. Для обох груп спільними, сильно вираженими властивостями є: чуйність, конформізм, залежність. Це зумовлено тим, що діти емоційні, прагнуть схвалення старших та орієнтуються на думку дорослих.

7. Внаслідок проведених нами досліджень ми впевнились, що у дітей з загальним недорозвитком мовлення, негативні властивості виражені яскравіше порівняно з школярами без вад мовлення.

Отже, отримані результати дають підстави зробити висновок, що вади мовлення впливають на розвиток характеру. Також ми вважаємо, що про особливості формування характеру у дітей з вадами мовлення мають знати психологи, логопеди і враховувати це у корекційних програмах. Не слід також забувати, що людина може змінювати певні властивості характеру. Дитина чи доросла людина може кинути виклик обставинам і стати іншою, або приховувати своє безсилля за фразою «Такий у мене характер».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Асеев В. Г. Мотивация поведения и формирования личности / В. Г. Асеев. – М.: Мысль, 1978. – 158 с.
2. Асмолов А. Г. Психология личности / А. Г. Асмолов. – М. : МГУ, 1990. – 220 с.
3. Батаршев А. В. Психология индивидуальных различий: от темперамента – к характеру и технологии личности / А. В. Батаршев. – М. : Просвещение, 1996. – 194 с.
4. Беккер К. П. Логопедия / К. П. Беккер, М. Совак. – М. : Просвещение, 1981. – 198 с.
5. Божович Л. И. Личность и её формирование в детском возрасте / Л. И. Божович. – М. : Просвещение, 1968. – 280 с.
6. Вікова психологія / За ред. Г. С. Костюка. – К. : Рад.школа, 1976. – 420 с.
7. Вікова та педагогічна психологія: навч. посіб. / О. В. Скрипченко, Л. В. Волинська, З. В. Огороднійчук та інші. – К. : Просвіта, 2001. – 416 с.
8. Гиппернейтер Ю. Б. Введение в общую психологию / Ю. Б. Гиппернейтер. – М. : изд-во МГУ, 1988. – 280 с.
9. Гиппернейтер Ю. Б. Понятие личности в трудах А. Н. Леонтьева и проблема исследования характера / Ю. Б. Гиппернейтер. – М. : Просвещение, 1983. – 304 с.
10. Гоноболин Ф. Н. Воля, характер, деятельность / Ф. Н. Гоноболин. – М. : Просвещение, 1966. – 434 с.
11. Жукова Н. С. Преодоление задержки речевого развития у дошкольников / Н. С. Жукова, Е. М. Мастюкова, Т. Б. Филичева. – М. : Просвещение, 1973. – 312 с.
12. Забродський М. М. Основи вікової психології : навчальний посібник / М. М. Забродський. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2002. – 112 с.

13. Ильин Е. П. Дифференциальная психофизиология / Е. П. Ильин. – СПб. : Питер, 2001. – 464 с.
14. Інформаційно-практичний бюлетень «Все для вчителя». – №4, 2004 р.
15. Кащенко В. П. Педагогическая коррекция : спр. недостатков характера у детей и подростков / В. П. Кащенко. – М. : Просвещение, 1991. – 213 с.
16. Карпенчук С. Б. Теорія і методика виховання : навч. Посібник / С. Б. Карпенчук. – К. : Вища школа, 1997. – 304 с.
17. Ковальов А. Г. Психология личности. – Изд.2-ое испр. и доп. / А. Г. Ковальов. – М. : Просвещение, 1965. – 224 с.
18. Ковальов А. Г. Психология личности. – Изд. 3-е / А. Г. Ковальов. – М. : Просвещение, 1970. – 230 с.
19. Костюк Г. С. Навчально-виховний процесі психічний розвиток особистості / Г. С. Костюк. – К. : Рад. школа, 1989. – 220 с.
20. Лазурський О. Ф. Очерк науки о характерах / О. Ф. Лазурський. – М. : Наука, 1995. – 196 с.
21. Левитов Н. Д. Психология характера. – Изд.3-е, исп. и доп. / Н. Д. Левитов. – М. : Просвещение, 1969. – 246 с.
22. Либина А. В. Дифференциальная психология: на пересечении европейских, российских и американских традиций. – 2-ое изд. переработанное / А. В. Либина. – М. : Смысл; Perse, 2000. – 549 с.
23. Личко А. Е. Психопатии и акцентуации характера у подростков / А. Е. Личко. – М. : Педагогическая книга, 1992. – 288 с.
24. Логопедия : учеб. пособие для студентов / Под ред. Л. С. Волковой. – М. : Просвещение, 1989. – 528 с.
25. Мастюкова Е. М. Лечебная педагогика: советы педагогам и родителям по подготовке к обучению детей с особыми проблемами в развитии / Е. М. Мастюкова. – М. : ВЛАДОС, 1997. – 304 с.
26. Мезенцев В. В. Энциклопедия чудес / В. В. Мезенцев. – М. :

Просвещение, 1983. – 218 с.

27. Менчинская Н. А. Вопросы методики и обучения в начальных классах / Н. А. Менчинская, М. И. Моро. – М. : Просвещение, 1965. – 125 с.

28. Характер, способности, самосознание : учебное пособие к спецкурсу «основы психологии личности». – Пермь, 1990. – 230 с.

29. Настольная книга практического психолога : учеб. Пособие. – В 2-х кн. – 3-е изд. – М. : ВЛАДОС, 2000. – Кн 1. – 384 с.

30. Немов Р. С. Практическая психология : учебное пособие / Р. С. Немов. – М. : ВЛАДОС, 1997. – 220 с.

31. Обозов Н. Н. Типы личности, темперамент и характер : метод. пособие / Н. Н. Обозов. – СПб. : МАНП, 1995. – 188 с.

32. Общая психология / Под ред. А. В. Петровского. – М. : Просвещение, 1986. – 260 с.

33. Общая психология / Под ред. В.В. Богословского, А.Г. Ковалева, А.А. Степанова. – М. : Просвещение, 1981. – 168 с.

34. Орлов А. Б. Психология личности человека: программы практики / А. Б. Орлов. – М. : Просвещение, 1995. – 204 с.

35. Основы психології / за заг. ред. О. В. Кириччука, В. А. Роменця. – К. : Либідь, 1997. – 632 с.

36. Основы теории и практики логопедии / Под ред. Р. Е. Левиной. – М. : Просвещение, 1968. – 146 с.

37. Петровский А. В. Введение в психологию / А. В. Петровский. – М. : Академия, 1995. – 496 с.

38. Психологія / За ред. Ю.Л. Трофімова. – К. : Либідь, 2001. – 560 с.

39. Психологія / Під ред. Г. С. Костюка. – К. : Радянська школа, 1968. – 548 с.

40. Психология : словарь / Под общей ред. А. В. Петровского и М. Г. Ярошевского. – М. : Издательство полит. Литературы, 1990. – 254 с.

41. Райгородский Д. Я. Психология и психоанализ характера. Хрестоматия по психологии и типологии характеров / Д. Я. Райгородский. –

Самара : БАХРАХ, 1997. – 186 с.

42. Расстройства речи у детей и подростков / Под ред. С. С. Лепидевского. – М. : Просвещение, 1969. – 252 с.

43. Психологія : підручник / Ю. Л. Трофімова, В. В. Рибалка, П. А. Гончарук та інші; за ред. Ю. Л. Трофімова. – 2-ге вид., стереотип. – К. : Либідь, 2000. – 558 с.

44. Симонов П. В. Темперамент. Характер. Личность / П. В. Симонов, П. М. Ершов. – М. : Наука, 1984. – 240 с.

45. Спирина Л. Ф. Особенности речевого развития учащихся с тяжелыми нарушениями речи / Л. Ф. Спирина. – М. : Просвещение, 1980. – 158 с.

46. Тетов Б. М. Проблемы индивидуальных различий / Б. М. Тетов. – М. : АПН РСФСР, 1961. – 348 с.

47. Ушинский К. Д. Человек как предмет воспитания. – Соч. – т.9 / К. Д. Ушинский. – М. : Просвещение, 1950. – 166 с.

48. Фимичева Т. Б. Основы логопедии: учеб.пособие для студентов. / Т. Б. Фимичева // Под ред. Л. С. Волковой. – М. : Просвещение, 1989. – 224 с.

49. Хватцев М. Е. Логопедия пособие для студентов пед. институтов и учителей спец. школ / М. Е. Хватцев. – М. : Просвещение, 1959. – 476 с.

50. Хрестоматия по психологии. – М. : Просвещение, 1977. – 346 с.

51. Ястребова А. В. Коррекция нарушения речи учащихся общеобразовательной школы / А. В. Ястребова. – М. : Просвещение, 1984. – 244 с.